

УДК 377.36

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ КРОС-КУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Я.Г.Тікан

***Анотація.** У статті розглянуто поняття загальнокультурної компетентності та крос-культурної комунікації, висвітлено особливості використання крос-культурних моделювань в процесі підготовки майбутніх фахівців; схарактеризовано труднощі та бар'єри, що виникають під час міжкультурної взаємодії.*

***Ключові слова:** крос-культурна комунікація, загальнокультурна компетентність, крос-культурне моделювання.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены понятия общекультурной компетентности и кросс-культурной коммуникации, отражены особенности использования кросс-культурных моделирований в процессе подготовки будущих специалистов; охарактеризованы трудности и барьеры, которые возникают при межкультурном взаимодействии.*

***Ключевые слова:** кросс-культурная коммуникация, общекультурная компетентность, кросс-культурное моделирование.*

Summary. Concepts of general cultural competence and cross-cultural communication are highlighted in the article, the peculiarities of using cross-cultural simulations in the process of teaching future specialists are revealed; stumbling blocks and barriers of intercultural communication are characterized.

Key words: cross-cultural communication, general cultural competence, cross-cultural simulation.

Постановка проблеми. Глобалізація сучасного світу та стрімкий розвиток міжнародних зв'язків у всіх галузях суспільного життя, що вимагає розуміння культур різних народів, їхніх національних традицій, особливостей полікультурного світу та вміння жити в ньому, зумовлює потребу формування загальнокультурної компетентності студентської молоді.

Особливої актуальності в умовах вищої школи набуває потреба формування в студентів вмінь та навичок крос-культурної комунікації, оскільки сучасне суспільство потребує не лише перекладачів та викладачів, а спеціалістів у сфері міжнародного та міжкультурного спілкування, які в умовах полікультурного простору, гуманізації та інтеграції освіти будуть спроможні постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, підвищувати свій культурний, фаховий рівень, відповідатимуть вимогам сучасного багатокультурного середовища, вмітимуть вести продуктивний діалог, у тому числі іноземною мовою, з представниками інших країн, культур, націй.

Сформованість загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців, рівень їхнього соціокультурного та професійного розвитку, визначатимуть розвиток та майбутнє нашої країни, можливості рівноправної інтеграції у світове співтовариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних філософських, психологічних та педагогічних праць свідчить, що глибокого вивчення набувають проблеми полікультурної й культурологічної освіти (О.Гукаленко, О.Давидов, Г.Дмітрієв, М.Князева, В.Кузьменко, О.Латишева, В.Макаєва, А.Сущенко та ін.), соціокультурного аспекту навчання та виховання (Ж.Гей, Д.Голлнік, Ж.Ірвін, Б.Круз, Н.Лавриченко, І.Лощенова, С.Ністо, Ю.Пассов, О.Першукова, В.Сафонова та ін.), теорії міжкультурної комунікації (А.Вежбицька, Г.Єлізарова, К.Коперсак, К.Мальцева, С.Мясоєдов, Т.Персікова, Н.Сілі, С.Тер-Мінасова та ін.).

Активно досліджуються вченими процеси діалогу культур в освітній галузі (В.Аношкіна, М.Бахтін, В.Біблер, В.Калінін, Л.Бурман, Л.Гончаренко, К.Лях, В.Морозов, В.Присакар, С.Черепанова та ін.), переосмислюються теоретико-методологічні засади освіти як культурного процесу (А.Алексюк, Г.Балл, Б.Гершунський, О.Глузман, І.Зязюн, Р.Позінкевич та ін.), обґрунтовується компетентнісний підхід в освіті (Н.Бібік, Л.Ващенко, О.Овчарук, О.Локшина, О.Пометун та ін.). Проте, недостатньо вивченим залишається питання формування загальнокультурної компетентності студентів вищих навчальних закладів в умовах крос-культурних комунікацій.

Ціль даної статті – висвітлити дидактичні можливості та особливості використання елементів крос-культурної комунікації в навчанні студентів для формування їхньої загальнокультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних завдань національної стратегії розвитку освіти в Україні визначено побудову ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку тих, хто навчається, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України й світу, підготовку молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності [2, с. 10].

Переорієнтація на фундаментальні цінності світової культури в поєднанні із збереженням національної самобутності в зв'язку з інтеграцією України в світовий освітянський простір, стосунки людей, які належать до різних культур у полікультурному суспільстві, спонукають людей до формування готовності жити в умовах цього середовища, і саме вища освіта закладає основи готовності майбутніх фахівців жити й ефективно працювати в полікультурному просторі, вести міжкультурний діалог, духовно збагачуватися під впливом інших різноманітних культур та водночас зберігати свою внутрішню неповторність.

Міжнародне співробітництво розширює сферу міжнаціональних відносин та міжетнічних взаємодій, що стимулює вивчення іноземної мови як засобу крос-культурної комунікації. Стрімкий розвиток науки, культури й освіти обумовлює неабиякий попит і соціальне замовлення на спеціалістів, які володіють мовою міжнародної комунікації. Вагомою складовою розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах є загальнокультурна компетентність, що передбачає, передусім, формування в студентів культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою цивілізаційною спадщиною, побудованого на принципах толерантності, плюралізму.

Загальнокультурна компетентність визначається вченими як професійно значуща інтегративна

якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій та досвіді, що виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування та дозволяє ефективно здійснювати професійну діяльність [3, с. 15].

Загальнокультурна компетентність є картиною світу людини, яку становить система універсальних елементів культури суспільства (загальнопоширені знання та уявлення, що накопичені протягом багатьох століть) та вміння особистості користуватися такими знаннями. Таким чином, основною метою формування загальнокультурної компетентності є не лише засвоєння обсягу знань та вмінь, а оволодіння зразками культури людства та вміння використовувати цей культурний досвід у взаємодії з іншими членами суспільства.

Незважаючи на розширення інформаційно-комунікативних зв'язків студентської молоді та глобалізацію суспільства, на практиці далеко не всі студенти усвідомлюють національно-культурні особливості як власної, так і інших культур. Вивчення інших культур – це ціннісний педагогічний ресурс, який допоможе студентам уникнути численних непорозумінь, що можуть виникнути під час крос-культурної комунікації.

На думку сучасних фахівців, феномен крос-культурної комунікації ґрунтується на чіткому уявленні про розбіжність між своєю культурою та всім тим, що їй не належить і трактується як щось чуже. Вперше термін «міжкультурна комунікація» (або «крос-культурна комунікація») як особлива царина людських відносин був запропонований у 1954 році Е.Холлом і Д.Трагером у книзі «Культура як комунікація» («Culture as Communication»), основні ідеї та положення якої були розвинуті в роботі Е.Холла «Німа мова» («The Silent Language») в 1959 році, в якій автор показав тісний зв'язок між культурою та комунікацією [8, с. 72].

У словнику термінів міжкультурної комунікації, за Ф.Бацевич, крос-культурна (міжкультурна) комунікація визначається як процес спілкування (вербального й невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні [1].

Учасники крос-культурної комунікації у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються в спілкуванні всередині однієї культури. За своєю сутністю крос-культурна комунікація – це міжособистісна комунікація в спеціальному контексті, коли один учасник виявляє культурну відмінність іншого. Кожен учасник культурного контакту володіє своєю власною системою правил, функціонуючих таким чином, щоб відіслані й отримані послання могли бути закодованими і розкодованими. Ознаки міжкультурних відмінностей можуть бути інтерпретовані як відмінності вербальних і невербальних кодів у специфічному контексті комунікації.

Американський дослідник Н.Сілі (Ned Seely) підкреслює, що вивчення інших культур допоможе розвинути в студентів навички крос-культурної комунікації і пропонує дотримуватися наступних порад: пам'ятати, що люди виявляють у власній поведінці елементи культури своєї нації; розуміти, що соціальні розбіжності (стать, вік, територія проживання) впливають на поведінку та мову людини; приймати до уваги умовність поведінки в звичайних ситуаціях в окремо взятій культурі; розширювати та поглиблювати розуміння конотації слів та фраз у культурі (оскільки конотація включає емоційний, експресивний та оцінний компоненти); вчитися оцінювати тонкощі понять окремо взятої культури; розвивати необхідні вміння для сприйняття та узагальнення інформації про окремо взятую культуру; стимулювати інтелектуальну допитливість, схвалювати та заохочувати зацікавленість та інтерес людей однієї культури до представників інших культур [9, с. 5].

Формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною на принципах толерантності та плюралізму свідчить про сформованість загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців, яка дає змогу особистості (О.В.Овчарук):

- аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;
- застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;
- знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;
- застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;
- опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської

цивілізації [4, с. 87].

Сформованість загальнокультурної компетентності визначає активну життєдіяльність студентів, їхню здатність орієнтуватися в різних сферах соціального й професійного життя, гармонізує внутрішній світ і відносини з соціумом. Перехід від традиційної до особистісно-орієнтованої парадигми освіти підвищує значущість цієї інтеграційної якості особистості, оскільки суспільству потрібні активні, компетентні фахівці, здатні самостійно ухвалювати рішення та брати на себе відповідальність за їх реалізацію, ставити цілі й конструювати шляхи їх досягнення.

Ресурсні можливості іноземної мови, культурологічна спрямованість цієї дисципліни, сприятимуть формуванню здатності майбутніх фахівців до культурного освоєння світу, ефективної крос-культурної комунікації. Для повноцінного спілкування іноземною мовою необхідно знати не лише мовний матеріал, а й специфічні поняття, властиві певній етноспільноті, володіти позамовними знаннями, пов'язаними з культурою та звичаями цієї спільноти. Засвоєння лише форми іноземної мови без урахування культурного компоненту її значення спрямовує до поведінки, що відображає рідні культурні норми студентів, які вступають у конфлікт з поведінкою носіїв культури й мови, яку вивчають.

Як зазначає Є.Полат, для того, щоб ті, хто навчається, сприймали мову як засіб міжкультурної взаємодії, необхідно не лише знайомити їх із країнознавчою тематикою, а й шукати засоби включення їх в активний діалог культур, щоб вони на практиці мали змогу пізнавати особливості функціонування мови в новій для них культурі [5, с. 4].

Включення в навчальний процес елементів крос-культурної комунікації, використання крос-культурних моделювань під час вивчення різних навчальних дисциплін, залучення потенціалу іноземної мови для вивчення інших культур сприятиме формуванню загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців, вкрай необхідної для їхнього повноцінного життя в сучасному соціокультурному просторі.

Наявність у студентів певного досвіду міжособистісних відносин з представниками різних культур, проведення інтерв'ю, (онлайн-) конференцій, досвід перекладацької діяльності сприятиме розвитку умінь застосовувати свої знання на практиці в процесі крос-культурної комунікації, у міжособистісних відносинах з представниками різних етносів, націй, культур. Слід зазначити, що ці елементи викликають особливо високий інтерес студентів під час вивчення іноземної мови, адже вони формують не лише мовну компетентність майбутнього фахівця, але й сприяють розвитку практичних умінь проведення переговорів, здійснення професійних перекладів, листування тощо.

Упровадження інтерактивних методів у навчальний процес надасть змогу розвивати уміння вступати в крос-культурну взаємодію. Важливим елементом у формуванні загальнокультурної компетентності студентів є крос-культурні моделювання (cross-cultural simulations), які широко застосовуються в практиці вищої освіти європейських країн та США.

Крос-культурне моделювання – це навчальна стратегія, яка сприяє розвитку обізнаності та цінуванню інших культур, так само як і своєї власної культури, покликана сприяти відтворенню певних аспектів реальності з ціллю отримання інформації, виявлення цінностей, розуміння інших культур [7, с. 46]. Такі моделювання допомагають краще зрозуміти сутність крос-культурної комунікації, сприяють уникненню в подальшому труднощів на шляху до ефективної міжкультурної взаємодії в умовах великої різноманітності культур та можуть містити такі теми, як: конфлікт, прийняття рішень, переговори, гендерні особливості, друга мова, пошук порозуміння, самоідентифікація, відмінності стилю, командний дух та інші.

Проведення крос-культурних моделювань має бути ретельно спланованим, мати чіткі цілі, містити питання для обговорення, включати підбиття підсумків. Наведемо приклад одного з моделювань, розроблених американськими вченими Д.Стрінгер та П.Кессіді для покращення крос-культурної комунікації, під назвою «Мова жестів», що має на меті допомогти студентам: зрозуміти довільність жестів в різних культурах, відчутти суперечність очікуваних значень, зрозуміти складність вивчення нових кодів, навчитися невербально пояснювати значення (відведений час – 30-45 хвилин).

Для кожної з груп (4-6 учасників) створюється роздатковий матеріал, що містить зображення чотирьох жестів – вітання, запрошення, згода та відмова, але для кожної групи надані значення цих жестів будуть відрізнятися. Учасники в групах запам'ятовують значення чотирьох жестів (для кожної групи різне), та відпрацьовують відповідні стандартні реакції на кожен з жестів: вітання (повторити той самий жест), запрошення (наблизитись до особи, що запрошує), згоду (посміхнутись та зрадіти), заперечення (відвернутися й піти). Далі пари, створені з учасників різних груп, отримують завдання – домовитися разом зробити щось без слів, використовуючи лише відомі чотири жести та стандартні реакції. Результат зазвичай спантеличує учасників, адже між учасниками комунікації виникає

непорозуміння, вже через п'ять хвилин такого спілкування можна починати обговорення.

Важливою частиною крос-культурних моделювань є обговорення ситуацій крос-культурної комунікації та підбиття підсумків. Автори пропонують наступні питання: Що ви відчували при вивченні нових кодів жестів та наданих реакцій, коли ваші жести отримали неочікувані реакції? Які проблеми можуть виникати при використанні загальноприйнятих у вашій культурі жестів в умовах іншої культури? Якими були ваші дії, коли ви зіткнулися з неочікуваною реакцією на ваші жести? Які стратегії чи способи комунікації можна використовувати, щоб зменшити ймовірні непорозуміння? Після обговорення всіх питань учасники крос-культурної комунікації мають дійти спільних висновків.

У своєму посібнику Д.Стрінгер та П.Кессіді надають орієнтовні висновки, але студенти мають дійти цих висновків самостійно: жести також мають культурно обумовлені значення, один і той самий жест може мати зовсім різні значення в різних культурах; різниця культурних кодів призводить до хибного сприйняття, непорозуміння; неочікувана реакція викликає здивування та відчуття дискомфорту; вивчати нові коди досить важко та ін. [10, с. 21].

Подібні моделювання завжди викликають палку, жваву реакцію учасників, студенти пригадують свій досвід відвідування інших країн у реальному житті, труднощі, що виникали при спілкуванні. Таким чином зростає здібність студентів розуміти та з повагою, терпимістю сприймати іншу культуру, уникати непорозуміння та відчуття дискомфорту під час крос-культурної взаємодії.

Під час крос-культурної комунікації завжди відбувається взаємодія систем цінностей, норм, світоглядів. Людина сприймає й оцінює кожен ситуацію, подію крізь призму прийнятих у рідному лінгвосоціумі культурних норм і цінностей, через те, як вона засвоїла картину (модель) світу. Крос-культурні моделювання допомагають студентам зрозуміти, що при будь-якому вигляді крос-культурної комунікації існують певні бар'єри, які перешкоджають адекватній інтерпретації сприйнятої інформації.

У словнику Ф.С.Бацевич конфлікт у міжкультурній комунікації визначається як різке зіткнення комунікативних стратегій учасників спілкування, викликане несприйняттям низки його складових, зокрема, вживаних засобів мовного коду; культурних чинників, утілених у цьому коді; етнічних, культурних тощо стереотипів і упереджень, а також інших причин культурно-мовного характеру [1].

Як зазначає дослідник Л.Барна (LaRay Barna), на заваді ефективної крос-культурної комунікації можуть стати такі перепони:

Припустимість схожостей. Однією з причин непорозуміння стає те, що люди припускають, нібито вони всі однакові, принаймні настільки схожі, що можуть легко спілкуватись один з одним. Коли люди діють «як ми», ми не замислюємось над цим або припускаємо, що вони праві. Але коли хтось діє «по-іншому», це може викликати негативні судження та етноцентричну поведінку.

Мовні розбіжності. Коли люди спілкуються мовою, яка не є рідною, це легко може призвести до непорозуміння, адже вони припускають, що слово, фраза або речення мають лише одне значення – те, яке вони намагаються передати. Навіть носії однієї мови можуть стикатися з труднощами через зовсім різні значення одного й того ж слова.

Хибні невербальні інтерпретації. Людина надсилає та отримує невербальну інформацію за допомогою жестів, виразу обличчя та зорового контакту. Навіть одяг та аксесуари передають інформацію за бажанням або незалежно від бажання співрозмовника.

Упередження та стереотипи. Саме культура впливає на наше бачення світу. Хибні судження та стереотипи виникають, коли ми використовуємо «спрощені» характеристики для оцінки людей, що належать до іншої етнокультурної групи.

Схильність до оцінювання. Під час вербального чи невербального спілкування ми надаємо оцінні значення слів чи дій через призму власної культури. Людина може позитивно чи негативно оцінити послання, не беручи до уваги світосприйняття представника іншої культури.

Висока тривожність. Нерозуміння того, що від нас очікують і як себе поводити в певній ситуації може схвилювати нас, отже причиною невдалої комунікації може стати перебування в схвилюваному стані [6, с. 340].

Висновки. Таким чином, включення в навчальний процес елементів крос-культурної комунікації сприяє формуванню загальнокультурної компетентності студентів, включенню їх у міжкультурний діалог, усвідомленню себе громадянами світу. Завдяки цьому досвіду студентська молодь вчиться розуміти, як функціонує культура та мова; усвідомлює культурні відмінності, тісний зв'язок між культурою та комунікацією; дізнається про труднощі та бар'єри, що виникають під час міжкультурної взаємодії; вчиться аналізувати свої почуття, емоції, стереотипи, хибні уявлення, невірне сприйняття представників іншої культури; виробляє продуктивні шляхи функціонування в полікультурному просторі.

Перспективи подальших розвідок. Подальшого вивчення потребує питання дидактичних умов формування загальнокультурної компетентності студентів вищих навчальних закладів, зокрема,

залучення інформаційно-комунікаційних технологій та використання інтерактивних методів навчання в умовах крос-культурних комунікацій.

Література

1. Бачевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн.: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnyk>.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021. Затверджена указом президента України від 25 червня 2013 р., № 344/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.
3. Несвірська Т.В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т.В. Несвірська. – Житомир, 2012. – 20 с.
4. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: «КІС», 2003. – С. 13-39.
5. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С.Полат // Иностранные языки в школе. – 2000. - № № 2, 3. – С. 3-10.
6. Barna L.M. Stumbling blocks in intercultural communication / In L.A. Samovar and R.E. Porter (Eds.) // Intercultural communication: A Reader. – [8th ed.]. - Belmont, CA: Wadsworth, 1997. – p. 337-346.
7. Cruz C.B. Cross-Cultural simulations in teacher Education: Developing Empathy and Understanding / C.B. Cruz // Multicultural perspectives. – 2005. – №7(2). – P. 40–47.
8. Hall E., Trager D. Culture as Communication. – New York, 1954.
9. Seely N. Teaching Culture: Strategies for Intercultural communication / Ned Seely. – [3-rd ed.]. – IN, USA: National Textbook Company, 2003. – 336 p.
10. Stringer D.M. Activities for improving Cross-cultural Communication / Donna M. Stringer, Patricia A. Cassiday. – Boston, MA: Nicholas Brealey Publishing, 2009. – 240 p.